

Profesinės karjeros ir migracijos sąryšis: kartos studija

LIUTAURAS LABANAUSKAS

Socialinių tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: liutauras.labanauskas@gmail.com

2007 m. vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo finansuojamą projektą „Lietuvos keturiasdešimtmečių socialinis portretas: karjera, migracija, tapatumas. 1983–1993 metų tęstinio tyrimo naujas etapas“ vienas uždavinių buvo atsakyti į klausimą, kaip kartu su Atgimimu keitėsi tyrime dalyvavusių Lietuvos keturiasdešimtmečių kartos „tvarka“, t. y. kaip dabartiniai keturiasdešimtmečiai (tyrime dalyvavę buvę tęstinių (longitudinių) jaunimo tyrimų respondentai) vertina savo profesinę poziciją ir jos kitimą socialinėje hierarchijoje, kokį poveikį įgytam / prarastam socialiniam statusui turėjo įvairūs socialiniai demografiniai veiksniai, galėję lemti ne tik profesijos keitimą, emigraciją, bet ir darbo vertybių kaitą. Šiame straipsnyje aptariama keturiasdešimtmečių karta įdomi tuo, kad ji atsidūrė tarp dviejų politinių santvarkų priešingų ideologijų, todėl straipsnyje ėmėmės nelengvo uždavinio – apibūdinti (tiesa, tik žvalgymo tikslais) socialinį Lietuvos keturiasdešimtmečių kartos kontekstą: šeimos portretą, darbo ir karjeros trajektorijas ir vertybes bei jų santykį su migracijos reiškiniu.

Raktažodžiai: karta, profesinė karjera, migracija

ĮVADAS

Daugelis kartas tyrinėjančių publikacijų cituoja Karlą Mannheimą, kuris savo esė „Kartų problema“ (angl. *The Problem of Generations*) įvedė kartos sąvoką į sociologiją, kaip vieną kertiųjų sąvokų analizuojant socialinę stratifikaciją. K. Mannheimas apibūdino kartą kaip grupę to paties amžiaus žmonių, kuriuos vienija koks nors įsimintinas (angl. *powerful*) istorinis įvykis (Mannheim 1952). Žinoma, jis suprato, kad dėl kartos atstovų gebėjimo ar negebėjimo pasinaudoti tam tikro istorinio laikotarpio sąlygotais „gyvenimo šansais“ tai pačiai kartai priskiriami žmonės gali minėtą istorinį įvykį vertinti skirtingai, todėl riba, skirianti vieną kartą nuo kitos, tampa „išplaukusi“ (angl. *blurred*). Pierre'as Bourdieu (1993) teigia, kad karta yra kultūriškai sąlygotas fenomenas – atskiroms kartoms yra būdingi tam tikri pomėgiai, įsitikinimai ir polinkiai – *habitus*, o kartos viduje vyksta kova laike dėl kultūrinių ir ekonominių išteklių. Kaip teigia Margaret Mead, pasaulyje egzistuoja konfliktas tarp kartų, nes jaunoji karta maištauja prieš visuomenės kontrolės mechanizmus valdančią senąją kartą (Mead 1970), todėl, pasak Buckingham (2006), nustatant kartos ribas svarbu įvertinti naujų technologijų, žiniasklaidos ir vartojimo įpročių vaidmenį – kartos ribos „išsigrynina“ vykstant *atvirkštinei socializacijai* – vaikai „priverčia“ tėvus adaptuotis prie naujų ir besikeičiančių socialinių-technologinių sąlygų. Vadinasi, „kartų tvarka“ individui ne primetama pasyviai, o yra dinamiškas procesas į kurį individas įsitraukia ir pats.

Kartą galima tyrinėti įvairiais pjūviais – kaip demografinę kartą, kaip galios tinklą (angl. *power network*), kaip laiko matą ar kaip visuomenės grupių tarpusavio sąveiką (tėvai–vaikai). Nors bet kokia klasifikacija yra sąlyginė, Ronas Eyermanas ir Bryanas Turneris (1998) siūlo šiuolaikinę mokslinę literatūrą nagrinėjančią kartų problematiką suskirstyti į a) kartų, patyrusių stiprius

istorinius sukrėtimus, studijas, b) kartų kultūrinių skirtumų ar vartojimo įpročių tyrimus, c) kartų intelektines tradicijas ir politines perspektyvas nagrinėjančias kohortines studijas bei d) sociologinius specifiniais bruožais pasižyminčių kartų tyrimus (pvz., „pokario karta“).

Šiame straipsnyje aptariama keturiasdešimtmečių karta „telpa“ į keletą R. Eyerman ir B. Turner išskirtų kategorijų: šios kartos atstovai gerai prisimena istorinius sovietinius laikus, vėliau, kurdami savarankišką gyvenimą jau nepriklausomoje Lietuvoje, jie patyrė rinkos ekonomikos „laisvę“, didėjančią turtinę diferenciaciją, mokslo prestižo mažėjimą, o dalis – emigraciją¹. Kitas keturiasdešimtmečių kartos pjūvis galėtų būti socialinis, t. y. bandymas pažvelgti į šios kartos atstovus per karjeros, išsilavinimo, socialinio mobilumo ir migracijos prizmę. Kadangi nelygybė ir nevienodai „padalinta“ gerovė suskirsto visuomenės narius į kategorijas pagal amžių (teisės, pareigos, lygios galimybės ir (ne)lygybę, švietimo sistema ir ekonominiai bei kultūriniai poreikiai, vartojimas) ir įteisina socialinę „kartų tvarką“ (angl. *generational order*), apibūdindami keturiasdešimtmečius (tiesa, tik žvalgymo tikslais) šiame straipsnyje vartosime „socialinės“ kartos sąvoką, apimančią kultūrinę bei politinę ekonominę šios kartos „tvarkos“ kontekstą. Taip pat straipsnyje pabandysime atsakyti į klausimą, kaip keitėsi tyrime dalyvavusių Lietuvos keturiasdešimtmečių kartos „tvarka“, t. y. kaip dabartiniai keturiasdešimtmečiai (buvę longitudinalinių jaunimo tyrimų respondentai) vertina savo profesinę poziciją ir jos kitimą socialinėje hierarchijoje, kokį poveikį įgytam/prarastam socialiniam statusui turėjo įvairūs socialiniai demografiniai veiksniai, galėję lemti ne tik profesijos keitimą, emigraciją, bet ir darbo vertybių kaitą. Pabandysime nubraižyti apytikslį „kartų žemėlapi“, kuriuo remdamiesi apibūdinysime socialinę keturiasdešimtmečių kartos kontekstą: šeimos portretą, darbo ir karjeros trajektorijas ir vertybes bei jų santykį su migracijos reiškiniu.

KARTŲ ŽEMĖLAPIS: GAIRĖS IR RIBOS

Bandymas skirstyti gyventojus į kartas yra sunkus uždavinys, nes nėra visuotinai priimtinių kriterijų, pagal kuriuos galėtume „įrėminti“ vieną ar kitą laikotarpį, todėl ir 1 lentelėje pateikiama kartų klasifikacija yra sąlyginė bei kviečianti istorikus, sociologus, demografus, antropologus ir galbūt vadybos bei rinkodaros specialistus diskutuoti bei vertinti ir tikslinti tiek mokslinėje, tiek popularioje literatūroje, žiniasklaidoje ir internete „klaidžiojančių“ apibūdinimų pagrįstumą ir tinkamumą kartos sampratos konstravimui.

1 lentelė. Sąlyginė kartų klasifikacija

Literatūroje aptinkami kartos pavadinimai (JAV, pasaulyje, TSRS ir Lietuvoje)	Subkarta	Laikotarpis	Tarybinis socialistinis ir lietuviškas laikas	Laikas ir erdvė JAV ir pasaulyje
Prarastoji karta (<i>Lost Generation</i>)		1883–1900	Tautinis atgimimas – V. Kudirka, J. Basanavičius	I pasaulinio karo metu buvo suaugusieji; nusivylę, ciniški, niekinantys savo pirmtakų moralę ir padorumą; Gertrude Stein, Ernest Hemingway
	Tarpukario karta (<i>Interbellum Generation</i>)	1901–1910		Per jauni dalyvauti I pasauliniame kare, per seni kovoti II pasauliniame kare; 1920-ųjų šėlsmas Amerikoje; džiazo amžius; baltieji ir juodieji kartu kine, scenoje bei tose pačiose pasilinksminimų vietose; E. Leslie, James V. Monaco – “Masculine women, Feminine men”

¹ Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 35–44 metų žmonės sudaro apie 15% emigrantų. Stebint nežymią grįžtamąją migraciją atrodo, kad jie gana gerai prisitaikė svetimose socialinėje, kultūrinėje, ekonominėje ir politinėje erdvėje – 2006 m. oficialiai grįžo apie 2 tūkst. 25–35 metų Lietuvos piliečių, tuo tarpu tik 800 grįžusiųjų buvo 35–44 metų amžiaus (Lietuvos gyventojų... 2007).

Didžioji karta (<i>Greatest Generation</i>) Pirmoji tarybinė karta*	G. I. Generation	1911–1924 1917–1941*	Lietuvos valstybės atkūrimo laikotarpis	Suaugę patyrė II pasaulinio karo ryškų; „gero vaiko“ reputacija – daugėjo besimokančiųjų ir baigusiu mokyklą; kosmoso užkariautojai; Charlie Chaplin, John F. Kennedy
	Tylioji karta (Silent Generation)	1925 – 1945	1940 m. birželį Lietuvą okupavo ir aneksavo Sovietų Sąjunga; pasibaigus hitlerinei okupacijai, Sovietų Sąjunga Lietuvą okupavo antrą kartą	Patyrė II pasaulinį karą vaikystėje; tėvai – I pasaulinio karo dalyviai; konformistai, prisitaikantieji, anksti besituokiantys ir susilaukę vaikų, daug skrybų sulaukus vidutinio amžiaus; The Beatles, Rolling Stones, Bob Dylan
Kūdikų bumo karta JAV (<i>Baby Boomers</i>) „Sputnik“ karta (Tarybinio kūdikų bumo karta) (Soviet Baby Boomers)***	Stalino vaikai**	1946–1956	Ideologija pakeičia istorinę atmintį***; Sovietų Sąjungos ir JAV „lenktynės“ dėl geresnių gimstamumo rodiklių; karta, vėliau labai palankiai vertinusi „perestroiką“	Šaltasis karas; JAV pilietinių teisių judėjimas; moterų judėjimas; individo ir seksualinė laisvė; „televizija – kartos tapatybę įtvirtinanti institucija“*****
„Džonsų“ karta (<i>Generation Jones</i>)	Bitnikai; hipiai (Beat Generation)	1956–1964 1950–1960 ***		Romantizuotas troškimas išsivaduoti nuo pokario depresijos; „už nieką neatsakingo hedonisto“ stereotipas; hipių judėjimas; modernioji kontrkultūra: gėdos ir kaltės jausmų paneigimas – tai, kas žmogiška, nėra gėdinga; išsilaisvinimas iš visuomenės primetamų normų; W. S. Burroughs, J. Kerouac
Postalininė karta*** Buldozerių karta (<i>Bulldozer Generation</i>)****		1965–1974	Prahos pavasaris; R. Kalanta (1953–1972): „Dėl mano mirties kalta tik santvarka“; hipiai – santvarkos priešai	Atomo amžius (atomo era); „atominis optimizmas“
X karta (<i>Generation X</i>)	13-oji karta; „Nenaudėliai“ (13th Generation; Baby Busters)	1974–1981		Išgyveno Vietnamo karą; grunge rokas; alternatyvioji muzika; Nirvana
Naujasis tarybinis žmogus „visiems laikams“ (<i>New Soviet Person</i>)****	MTV karta; Bumerango karta (MTV Generation; Boomerang Generation)	1982–1985	1986 m. Sovietų Sąjungoje prasidėjus viešumo (glasnost) politikai, 1988 m. Lietuvoje susikūrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis	Masinės žiniasklaidos atsiradimas; šaltojo karo pabaiga; karta, kuriai didelę įtaką turėjo MTV muzikinių klipų stilistika, moda ir slengas
Y karta (<i>Generation Y</i>)	Kūdikų bumo „aido“ karta (Echo Boom)	1982–1990 (1994)		Didžiausias kūdikų gimstamumas po „kūdikų bumo“ kartos
Atgimimo karta Sąjūdžio karta Kita karta (<i>Next Generation</i>)***** Posovietinė karta***** Pobuldozerinė karta****	Interneto karta; C karta (iGeneration; Generation C)	1991–1999 [2000...]	„Normalumo“ sugrįžimas (Return to Normality); ***** narystė ES ir NATO; ekonominė migracija	Tūkstantmečio pabaiga; skaitmeninė revoliucija; žinių ekonomika; informacijos amžius; terorizmas

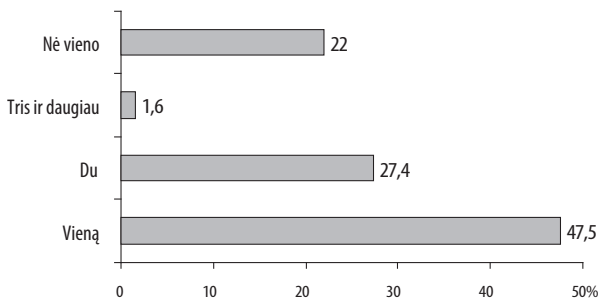
Sudaryta remiantis įvairiais šaltiniais (tarp jų: www.britannica.com; www.wikipedia.org; www.encyclopedia.com; Michigano Valstijos universiteto „Kartų ir Amerikietiško automobilio“ tinklalapiu: www.msu.edu/~rottier/at1192.html); bei šiomis publikacijomis: * Lovell (2007); ** Figes (2007); *** Raleigh (2006); **** Gambrell (1995); ***** Diuk (2004); ***** Gillon (2004); ***** Stukuls (2002).

SOCIALINIS KETURIASDEŠIMTMEČIŲ PORTRETAS: KELETAS BRUOŽŲ

Žvalgomajame tyrime (anketinėje apklausoje Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestuose bei apskrityse) dalyvavo buvę tęstinių jaunimo tyrimų (Taljūnaitė 1992; 1989; 1990; Талъюнайте 1992a) respondentai – 59 vyrai ir 67 moterys (atitinkamai 46 ir 53%), gimę 1962–1965 m. Kadangi nedidelė atrankos imtis (N = 126) neleidžia adekvačiai palyginti kai kurių kintamųjų, į lyginamus skirtingų laikotarpių ir šio tyrimo duomenis turėtume žvelgti tik nusakydami tikėtinas tendencijas bei formuluoti dar negalutines išvadas.

Tarp kelių kartų

Respondentų amžius buvo vienas pagrindinių šio žvalgomojo tyrimo atrankos kriterijų – tai Lietuvos keturiasdešimtmečiai. Anketoje jie buvo prašomi patikslinti tyrėjų turimus duomenis nurodant pilnai suėjusių metų skaičių. Jauniausiems tyrimo respondentams buvo sukakę 40 metų, vyriausiems – 44 metai (šių ribinio amžiaus grupių atstovų tyrime nedaug – mažiau nei 3%). Daugiausia buvo apklausta 42 metų sulaukusių respondentų (65%), o kas penktas respondentas (20%) buvo 43 metų. Apibūdinant tyrime dalyvavusiųjų santuokinę padėtį, matyti, kad dauguma jų gyvena santuokoje (beveik 80%), tačiau dalis tokio amžiaus asmenų jau būna patyrę skyrybų ar sutuoktinio / partnerio mirties skausmą: mažiau nei dešimtdalis (beveik 9%) buvo išsiskyrę, apie 8% – niekada nesusituokę, 2% – gyveno nesusituokę ir 2% – našliai.

1 pav. Respondentų vaikai iki 18 metų

Kaip matyti 1 paveiksle, dauguma keturiasdešimtmečių (apie 75%) turi vaikus, kurie dar džiaugiasi vaikyste, o mažiau nei ketvirtadalio respondentų atžalos – jau suaugę žmonės. Tai gi keturiasdešimtmečius galime apibūdinti kaip tarpininkus tarp dviejų kartų gyvenimo vertybių perdavimo ir jų reprodukcijos procese, nes jų amžiaus struktūra lemia, kad jie patiria bendravimo malonumą tiek su savo palikuonimis, tiek su savo tėvais, kurie dažniausiai yra ką tik išėję į pensiją, todėl noriai perima dalį tėvų vaidmenų krūvio (pvz., pasisiūlydami globoti vaikaičius).

Remdamiesi trijų tęstinio tyrimo etapų duomenimis, stebime aiškią šeimos svarbos didėjimo tendenciją (2 lentelė).

2 lentelė. Įvairių veiklos sričių reikšmingumo vertinimai (vidurkiai pagal 4 balų skalę)

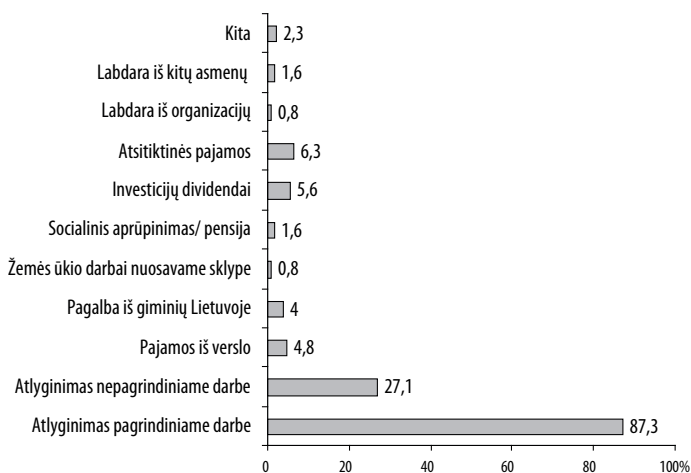
Tyrimo etapai			
Veiklos sritys	1983 m.*	1988 m.*	2007 m.**
Šeima	3,3	3,6	↑ 3,8
Mėgstamas užsiėmimas (hobi)	3,0	3,2	3,1
Bendravimas su draugais	3,4	3,4	↓ 3,2
Teatrų, koncertų, parodų lankymas	3,0	2,9	↓ 2,4
Sportas	3,3	3,0	↓ 2,4
Darbas pagal specialybę	3,4	3,2	↓ 2,8
Knygų skaitymas	3,1	3,1	↓ 2,7
Šokiai, diskotekos, kavinės	2,6	1,9	↓ 1,7

* Lentelė sudaryta pasirėmus šaltiniu: Taljūnaitė 1992: 103; ** Žvalgomasis tyrimas.

Greta šeimos, kaip reikšmingiausios gyvenimo sferos, keturiasdešimtmečiams santykinai svarbus yra tik mėgstamas užsiėmimas (laisvalaikio užsiėmimo patrauklumo vertinimas išlieka stabilus visuose tęstinio tyrimo etapuose, tik 1983 ir 1988 m. tai buvo patraukliausia ir reikšmingiausia gyvenimo sfera). Bendravimas su draugais, teatrų, koncertų ir parodų lankymas, sportas bei knygų skaitymas žvalgomojo tyrimo respondentams tapo mažiau patrauklūs, o diskotekų ir kavinių lankymą dabartiniai keturiasdešimtmečiai laiko visiškai nereikšmingu užsiėmimu.

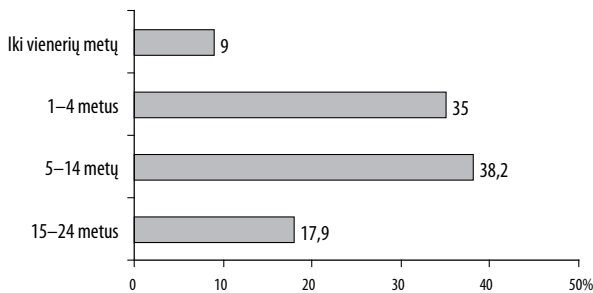
Darbas ir karjera

Žvalgomojo tyrimo duomenys rodo, kad keturiasdešimtmečiai užima pakankamai stabilų ir aktyvų darbo rinkos segmentą, o jų šeiminei padėčiai bei profesiniai pasiekimai lemia, kad jie yra vieni didžiausių vartotojų: nors didžioji dauguma respondentų atlyginimą pagrindiniame darbe nurodė kaip svarbiausią pajamų šaltinį, nemaža jų dalis (beveik kas trečias) dirba keliose darbovietėse (žr. 2 pav.).

2 pav. Respondentų pajamų šaltiniai

Apie 5% keturiasdešimtmečių turi pajamų iš verslo, investicijų dividendų arba atsitiktinių darbų, todėl galima daryti prielaidą, kad jie sugebėjo prisitaikyti po 1990-ųjų pasikeitusioje socialinėje ekonominėje situacijoje. Tyrimo duomenys rodo (žr. 3 pav.), kad beveik pusė (44%) respondentų dabartinėje arba paskutinėje darbovietėje dirba iki 4 metų, šiek tiek mažesnė dalis (38%) – nuo 5 iki 14 metų, o beveik kas penktas (apie 18%) tyrimo dalyvis – 15–24 metų, t. y. praktiškai beveik visą darbinę veiklą sieja su ta pačia organizacija. Toks atsakymų pasiskirstymas leidžia daryti prielaidą, kad šio žvalgomojo tyrimo respondentams būdingas mobilumas darbo rinkoje, o jų persikvalifikavimą ar profesijos keitimą greičiausiai sąlygojo Lietuvoje vykę intensyvūs struktūriniai ekonomikos pokyčiai, kurie galėjo lemti ir šių keturiasdešimtmečių socialinio statuso, išsimokslinimo ir darbo vertybių kaitą. Mėginant apibendrinti „ekonominio keturiasdešimtmečio“ portretą, svarbu paminėti, kad finansinės gerovės siekimas pareikalauja nemažai laiko, pastangų bei investicijų į profesinę kompetenciją, todėl keturiasdešimtmečiai daug dirba – remdamiesi žvalgomuoju tyrimu galėtume teigti, kad tai verslumu pasižyminčių „daugiadarbių“ karta.

3 pav. Respondentų karjera: darbas dabartinėje (paskutinėje) darbovietėje

Darbo vertybės

3 lentelėje pateiktos tikėtinos respondentų darbo vertybių kaitos tendencijos įvairiais laikotarpiais. Žvalgomojo tyrimo respondentai visų pirma akcentuoja poreikį *gerai uždirbti*. Todėl stebėtinai aktualūs ir šiandien išlieka M. Taljūnaitės 1983 ir 1988 metų tyrimo etapų apibendrinimai: profesijos naudingumas žmonėms ir visuomenei – tai kažkas kilnaus, o kūryba ir bendravimas su įdomiais žmonėmis – gražu ir įspūdinga, tačiau jei viso šito kasdieniniai darbai nesuteikia, tai bent atlyginimas turi būti nemenkas (Taljūnaitė 1992). Kita vertus, jei ankstesnių tyrimo etapų duomenys rodė, kad „galvoti apie perspektyvas, kilimą tarnyboje [buvo] tiesiog niekinga“ (ten pat, p. 106), tai remdamiesi žvalgomuoju tyrimu stebime priešingą tendenciją – kilti tarnybos laiptais, užimti aukštą padėtį visuomenėje respondentams tapo žymiai svarbiau nei bendrauti su žmonėmis ar būti naudingi visuomenėje. Saugumo poreikio svarbos didėjimas (*gyventi ramiai ir tvirtai*) rodo, kad pasikeitus socialinei ir ekonominei situacijai priešinga būsena – nesaugumas – kelia nerimą ir baimę arba net gali būti viena emigracijos priežasčių².

² Praėjusio dešimtmečio viduryje net 23% migracijos tyrime dalyvavusių respondentų nurodė, kad jaučiasi nesaugūs Lietuvoje ir norėtų išvykti (plačiau žr.: Sipavičienė 2006).

3 lentelė. Darbo vertybės (vertinimų vidurkiai pagal 4 balų skalę)

Tyrimo etapai:			
Darbas turi suteikti žmogui galimybę:	1983 m.*	1988 m.*	2007 m.**
Gerai uždirbti	3,0	3,4	↑ 3,6
Gyventi ramiai ir tvirtai	2,9	2,8	↑ 3,5
Užimti aukštą padėtį visuomenėje	2,4	1,9	↑ 2,8
Kilti tarnybos laiptais	2,5	2,0	↑ 2,7
Turėti mėgstamą darbą	3,5	3,5	3,6
Matyti savo darbo rezultatus	3,4	3,4	3,3
Nuolatos tobulėti	3,4	3,4	3,3
Nuolatos tobulėti profesinėje veikloje	3,3	3,4	3,2
Realizuoti savo gabumus	3,4	3,2	3,1
Pelnyti pažįstamų pagarbą	3,0	2,9	2,9
Laisvai tvarkyti savo laiką	2,6	2,8	2,9
Dirbti lengvai ir švariai	2,4	2,1	2,5
Bendrauti su žmonėmis	3,4	3,3	↓ 2,9
Būti naudingų visuomenėje	3,3	3,1	↓ 2,8

* Lentelė sudaryta pagal: Taljūnaitė 1992: 105.

** Žvalgomasis tyrimas.

Analizuojant mokslo ir darbo motyvus (4 lentelė) išryškėja panašios tendencijos: poreikis geriau apsirūpinti materialiai ir prasimušti gyvenime atsiduria pirmoje skalės vietoje, tuo tarpu 1983 ir 1988 m. vertybių skalės viršuje vyravo asmenybės tobulėjimo, tapimo geru specialistu, savo gebėjimų tobulinimo, norimos specialybės / profesijos turėjimo poreikiai.

4 lentelė. Išsimokslinimo ir darbo vertybės (vertinimų pagal 4 balų skalę vidurkiai)

Tyrimo etapai			
Žmogus mokosi (dirba**), kad ...	1983 m.*	1988 m.*	2007 m.**
Geriau apsirūpintų materialiai	2,4	2,4	↑ 3,5
Prasimuštų gyvenime	2,8	2,7	↑ 3,0
Galėtų dirbti švarų ir lengvą darbą	2,4	2,3	↑ 2,6
Tobulėtų kaip asmenybė	3,3	3,4	3,2
Patinka mokytis (dirbti**), studentišškai (atitinkamai**) gyventi	2,7	2,9	3,1
Gyventų ir dirbtų kartu su išsilavinusiais žmonėmis	3,2	2,9	2,8
Būtų labiau gerbiamas draugų ir pažįstamų	2,7	2,4	2,7
Taptų geru specialistu	3,6	3,5	↓ 3,2
Tobulintų savo sugebėjimus pagal pasirinktą specialybę	3,4	3,4	↓ 3,1
Turėtų norimą specialybę / profesiją	3,5	3,6	↓ 3,0
Geriau pažintų sritį, kurią studijuoja	3,1	3,5	↓ 3,0
Plėstų savo interesus ir polinkius	3,3	3,3	↓ 2,9
Būtų naudingas visuomenei	3,4	3,0	↓ 2,8
Geriau suprastų gyvenimą ir pasaulio įvykius	3,4	3,2	↓ 2,7

* Lentelė sudaryta pagal: Taljūnaitė 1992: 134. ** Žvalgomajame tyrime klausimas suformuluotas taip: „Žmogus dirba, kad ...“

MIGRACIJA IR KARJERA

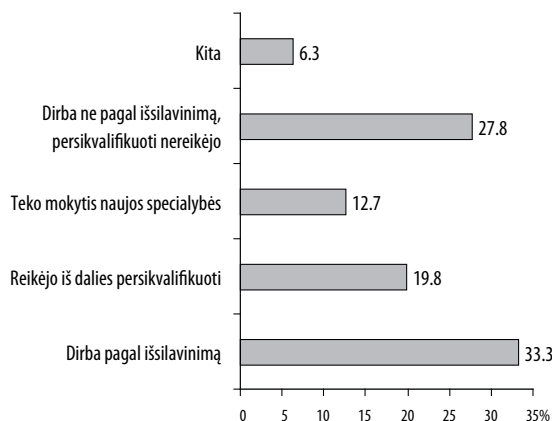
Karjera yra pirmiausia žmogaus darbo istorija bei patirties, sukauptos atliekant įvairius vaidmenis, visuma (Patton, McMahon 1999), o profesijos pasirinkimas – svarbiausias karjeros projektavimo etapas. R. Želvys (2001) rašo, kad Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. buvo pradėta moksliskai vadovauti moksleivių profesijos pasirinkimui, o įkurta Lietuvos psichotechnikos ir profesinės orientacijos draugija tuo metu vykdė personalo atrankos, profesinio tinkamumo bei profesinio konsultavimo tyrimus bei diegė šiuos tyrimus į praktiką. Pasak minėto autoriaus, 1940–1990 m. profesinio orientavimo ir konsultavimo sistema visoje šalyje buvo orientuota į politinį užsakymą, liaudies ūkio planavimą ir mažiau atsižvelgė į moksleivių poreikius.

Šio žvalgomojo tyrimo respondentai yra gimę 1962–1965 m., todėl galėtume iš dalies tvirtinti, kad karjeros požiūriu aktyviausias dabartiniams keturiasdešimtmečiams buvo 1989–1992 m. periodas, kada jiems sukako 24–28 metai. Taigi apibendrintas žvalgomojo tyrimo respondentų karjeros modelis atrodytų taip:

1. Išsilavinimas įgytas dar tuomet, kada profesinio rengimo sistema buvo orientuota į politinį užsakymą, todėl jiems teko greitai adaptuotis naujoje politinėje, socialinėje ir ekonominėje situacijoje;
2. Karjeros pokyčiams svarbiausios adaptacijos strategijos buvo persikvalifikavimas, naujos specialybės mokymasis, darbas ne pagal išsilavinimą, savo verslo kūrimas arba emigracija.

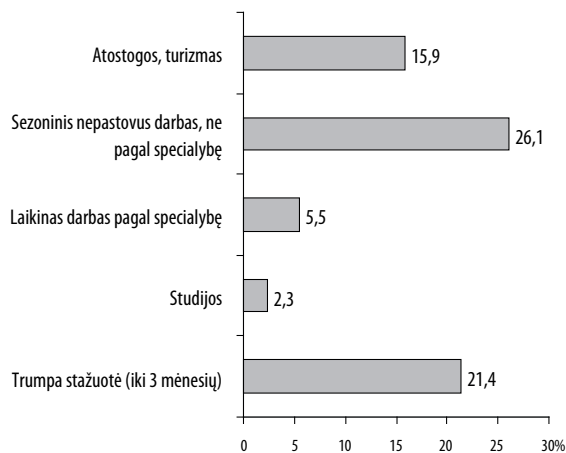
Reikia pabrėžti, kad persikvalifikavimas ir naujos specialybės mokymasis daliai šios kartos atstovų galėjo būti gana sudėtingas procesas – nors poindustrinėse visuomenėse įvairios kvalifikacijos tobulinimo ar profesinių įgūdžių ir darbuotojų mokymo agentūros daugiausia orientuojasi būtent į tokios amžiaus struktūros auditoriją – pereinamoju iš planinės į rinkos ekonomiką laikotarpiu perkvalifikavimo paslaugomis galėjo pasinaudoti toli gražu ne visi gyventojai, nes personalo atrankos ir darbuotojų mokymo paslaugų rinka dar tik kūrėsi (Lietuvos darbo birža 1991 m. tik pradėjo savo veiklą, o privatus įdarbinimo / perkvalifikavimo ir darbuotojų mokymo sektorius susikūrė gerokai vėliau). 4 paveiksle parodytas respondentų karjeros, darbo ir išsilavinimo ryšys: matyti, jog absoliuti dauguma respondentų turėjo vienaip ar kitaip adaptuotis prie pasikeitusių darbo rinkos sąlygų: iš jų apie penktadaliui teko iš dalies persikvalifikuoti, 13% mokėsi visai naujos specialybės, o beveik trečdalis dirba ne pagal išsilavinimą, tačiau persikvalifikuoti jiems nereikėjo. Respondentai, nurodę kitas karjeros pokyčių priežastis, dažniausiai minėjo verslo įkūrimą, nedarbą dėl šeimyninių ar asmeninių aplinkybių (augino vaikus arba buvo neįgalūs) bei emigraciją: *atostogauju Lietuvoj, dirbu užsienyje, grįžau aplankyti tėvų, turiu pastovų darbą Vokietijoje.*

Analizuojant žvalgomojo tyrimo dėmesio centre esančių keturiasdešimtmečių migraciją matyti, kad nemažai jų turi skirtingų tipų migracinės patirties (5 pav.). Vyrauja sezoninė, nepastovi ekonominė darbo migracija (26,1%). Stebint ekonominės darbo migracijos nepastovumą (sezoninį, laikiną darbą užsienyje dirbantys respondentai nurodo migracijos laikotarpius, kurie trunka nuo 1 iki 24 mėnesių, bei labai įvairių darbo patirtį ir dažnas išvykas – vidutiniškai kartą per metus nuo 2000-ųjų) galima daryti prielaidą, kad respondentų amžiaus struktūra iš dalies lemia ir migracinę elgseną, t. y. jaunystėje pasirinkta profesinė veikla tampa ekonominio nepasitenkinimo ir emocinio nusivylimo šaltiniu, todėl (neatmetant ir ekonominių paskatų) bandoma ieškoti „išeities“ dažnai keičiant darbą bei „švytuokliškai“ migruojant

4 pav. Karjeros, darbo ir išsilavinimo ryšys

sezoniniams darbams³. Kita vertus, trumpesnės nei trijų mėnesių keturiasdešimtmečių stažuotės (21,4%) dažniausiai yra susijusios su darbu ar visuomenine veikla Lietuvoje („teatro gastrolės“, „kūrybinė stovykla“, „skulptorių pleneras Čekijoje“, „neįgaliųjų sąskrydis Šveicarijoje“ ir pan.) ir rodo, kad tarp šiuolaikinių Lietuvos keturiasdešimtmečių yra daug kūrybingų, aktyvių ir talentingų žmonių (vien tarp šio žvalgomojo tyrimo respondentų sutikome po vieną aktorį, skulptorių ir šokėją). Įdomu pažymėti, kad darbo migracija pagal intensyvumą yra beveik dvigubai dažnesnė už turistines ar atostogų keliones.

5 pav. Keturiasdešimtmečių migracijos tipai

³ Įdomu pažymėti, kad apklausa vyko 2007 m. pabaigoje, kada sezoninių darbų yra mažai; sezoniškumas gali šiek tiek turėti įtaką apklausos duomenims apie migraciją.

IŠVADOS

Bandytas skirstyti posovietinę visuomenę į kartas yra sunkus uždavinys. Nėra visuotinai priimtinių kriterijų, pagal kuriuos vieną ar kitą „sovietinį“ laikotarpį galėtume „įsprausti“ į kartos rėmus, todėl ateities kartų tyrimuose būtų tikslinga sisteminti, įvertinti ir patikslinti tiek mokslinėje, tiek populiarioje literatūroje, žiniasklaidoje ir internete „klaidžiojančių“ apibūdinimų pagrįstumą ir tinkamumą kartos sampratos ir tipologijų konstravimui socialiniuose moksluose.

Remdamiesi žvalgomoju tyrimu galime teigti, kad šiuolaikinių keturiasdešimtmečių kartos vertybinių nuostatų hierarchijoje svarbiausią vietą užima šeima, materialinė gerovė, darbas ir karjera. Apibūdinami 1962–1965 m. gimusios kartos šeimos kūrimo kontekstą ir stebėdami aiškią šeimos reikšmingumo augimo tendenciją, šiuolaikinius keturiasdešimtmečius galime laikyti tarpininkais tarp dviejų kartų gyvenimo vertybių perdavimo ir jų reprodukcijos procese.

Žvalgomojo tyrimo duomenys rodo, kad keturiasdešimtmečiai užima stabilų ir aktyvų darbo rinkos segmentą: jie daug dirba, o tai lemia didelį profesinį mobilumą ir gebėjimą adaptuotis tiek darbo rinkoje, tiek po 1990 m. pasikeitusioje politinėje ir ekonominėje situacijoje. Struktūriniai ekonomikos ir darbo rinkos pokyčiai taip pat lėmė keturiasdešimtmečių socialinio statuso bei mokslo ir darbo vertybių kaitą, todėl remdamiesi žvalgomoju tyrimu galime daryti prielaidą, kad tai verslumu pasižyminčių „daugiadarbių“ karta.

Apibendrintas žvalgomojo tyrimo respondentų karjeros modelis apima išsilavinimo, įgyto į politinį užsakymą orientuotoje profesinėje sistemoje, konvertavimą į adaptacijos naujoje politinėje, socialinėje ir ekonominėje situacijoje strategijas: persikvalifikavimą, naujos specialybės mokymąsi, darbą ne pagal išsilavinimą, savo verslo kūrimą bei emigraciją, o apibūdinant keturiasdešimtmečių darbo, karjeros trajektorijas ir vertybes bei jų santykį su migracijos reiškiniais galima išskirti du migracinės elgsenos tipus. Pirmasis migracinės elgsenos tipas leidžia stebėti ekonominės darbo migracijos nepastovumą (sezoninis, laikinas darbas), kurį iš dalies lemia respondentų amžiaus struktūra: jaunystėje pasirinkta profesinė veikla tampa ekonominio nepasitenkinimo ir emocinio nusivylimo šaltiniu, todėl (neatmetant ir ekonominių paskatų) bandoma ieškoti „išeities“ dažnai migruojant sezoniniams darbams. Kitas migracinės elgsenos tipas – trumpos stažuotės – dažniausiai yra susijusios su darbu ar visuomenine veikla Lietuvoje, todėl tikėtina, kad šiuolaikinių Lietuvos keturiasdešimtmečių kartoje yra daug kūrybingų ir talentingų žmonių, kurie turi darbo, ekonominių, savišvietos ir kultūrinių interesų ne tik Lietuvoje.

Gauta 2008 02 10
Priimta 2008 03 25

Literatūra

1. Bourdieu, P. 1993. *Sociology in Question*. Sage Publications.
2. Buckingham, D.; Willett, R. 2006. *Digital Generations – Children, Young People, and the New Media*. New York: Routledge.
3. Diuk, N. M. 2004. “Former Soviet Union – Portrait of the Next Generation”, *Journal of Democracy* 15.
4. Eyerman, R.; Turner, B. S. 1998. “Outline of a Theory of Generations”, *European Journal of Social Theory* 1: 91.
5. Figes, O. 2007. *Private Lives in Soviet Russia*. Metropolitan Books / Henry Holt & Company.
6. Gambrell, J. 1995. “The post-bulldozer generations: The artistic presence in the former Soviet Union”, *Art in America* 5–1.

7. Gillon, S. 2004. *Boomer Nation: The Largest and Richest Generation Ever, and How It Changed America*. Free Press.
8. *Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija 2006*. 2007. Vilnius: Statistikos departamentas.
9. Lovell, S. 2007. *Generations in the 20th Century Europe*. Palgrave Macmillan.
10. Mannheim, K. 1952. "The Problem of Generations", in *Essays on the Sociology of Knowledge by Karl Mannheim*, ed. P. Kecskemeti. New York: Routledge & Kegan Paul.
11. Mead, M. 1970. *Culture and Commitment: the Study of a Generation Gap*. Garden City: Natural History Press.
12. Patton, W.; McMahon, M. 1999. *Career development and systems theory: A new relationship*. Sydney, New South Wales, Australia: New Hobsons Press.
13. Raleigh, D. J. 2006. *Russia's Sputnik Generation: Soviet Baby Boomers Talk About Their Lives*. Indiana-Michigan Series in Russian and East European Studies. Indiana University Press.
14. Rottier, T. K. *AL192 Web Project*. www.msu.edu/~rottiert/at1192.html [žiūrėta: 2007-10-14].
15. Sipavičienė, A. 2006. *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija.
16. Stukuls, E. 2002. *Reconstructing Normality in Post-Communism. Imagining the Nation. History, Modernity, and Revolution in Latvia*. Pennsylvania State University Press.
17. Taljūnaitė, M. 1992. *Gyvenimo sankirtos*. Vilnius: LFSTI, 134.
18. Taljūnaitė, M. (ats. red.). 1989. *Kai tau aštuoniolika*. Vilnius: LFSTI, 175, 53–70.
19. Taljūnaitė, M. 1990. "The Role of Profession in the Social Stratification", in *Sociological Researches in the Baltic States*, ed. A. Matulionis. Vilnius, 63–71.
20. Želvys, R. 2001. *Švietimo vadybos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
21. Тальюнайте, М. 1992а. „Материальная помощь родителей,“ в кн. *Жизненные пути одного поколения*, отв. ред. М. Х. Титма. Москва: Наука, 59–64.

LIUTAURAS LABANAUSKAS

The relationship between career and migration: a study of the generation

Summary

The article correlates with a pilot research project carried out by the Institute for Social Research in 2007. The purpose of the study was to investigate what are the changes in the generation of forty-year-old Lithuanians (i. e. former participants of the longitudinal studies in 1983 and 1992) after almost two decades, and to explore how changes in economy, policy and culture affect the individual career and the migration strategies.

Key words: generation, career, migration strategies